

Osnivanje i delatnost Sveslovenskog komiteta u Moskvi za vreme drugog svet-skog rata, IV, 439—452.⁸

Poratnoj povijesti pripada samo jedan rad, no riječ je o temi koja je vezana za završno doba drugoga svjetskog rata, o odnosima velesila pobjednica, a zanimljiva je i za nas: M. A. Muntjan, Absuždenie dunajskava vaprosa na kanferencijah predstavitelej velikih deržav letam — asenju 1945 gada, IV, 405—438. Završavajući pregled radova treba barem konstatirati da rubrika »Kritike, prikazi, izveštaji« sadrži obilje informacija i ocjena o međunarodnim i našim balkanološkim istraživanjima i literaturi, sa dosta velikim udjelom novije povijesti.

»Balcanica«, recimo na kraju, pripada, svojim povijesnim sadržajima, onom krugu glavnih časopisa srpske historiografije koji imaju jugoslavensku, a i međunarodnu funkciju, osobito na području novije povijesti. Mislim u prvom redu na povezivanje jugoslavenske i opće povijesti (odnosno povijesti drugih zemalja i naroda) i na povijest međunarodnih odnosa u širem, ne samo diplomatskom, smislu. U tim se odnosima nalazi i hrvatska povijest, pa takvi pristupi udovoljavaju u određenoj mjeri i interesu hrvatske historiografije.

Vlado Oštrić

ÖSTERREICHISCHE OSTHEFTE, Beč, 1973, I—IV.

Ovaj stručni časopis redoviti čitalac ČSP upoznao je već u nekoliko prikaza. Neka nam pažnja bude posvećena i godini 1973.

Austrijski Institut za istočnu i jugoistočnu Evropu, izdavač ovih »Svezaka«, prezentirao je na 448 stranica, a u 4 broja, sedamnaest rasprava, petnaest članaka pod zajedničkim naslovom »Forschungsberichte«, zatim nekoliko izvještaja sa kongresa i naučnih skupova, te 72 recenzije i prikaza, što naročito naglašavamo. Sve u svemu, obuhvaćeno je što člancima, što recenzijama, prikazima, ili ostalim izvještajima ukupno 14 zemalja: Baltik, Finska, SSSR, Poljska, Turska, DDR, Rumunija, Bugarska, ČSSR, Mađarska, Grčka, Austrija, SAD. Devet autora govori o temama koje se odnose na Jugoslaviju. Od njih je samo jedan Jugoslaven, E. Rasberger, privredni savjetnik naše ambasade u Beču — kako čitamo u posebnom popisu autora.

Ostanimo odmah na »jugoslavenskim temama«. Bečki Državni arhiv dao je materijala *A. Justu*, dr. phil. iz Augsburga (o autoru se ne kaže više od toga), da piše o problemu nacionalnosti u Austro-Ugarskoj, i to pod naslovom »*Biskup Strossmayer i Hrvati*« (I, 27—47). Taj objavljeni prilog samo je dio teksta, koji u godini 1973. nije dalje štampan. Pisan donekle žurnalističkim stilom, taj tekst ocrtava i naglašava vrlo pozitivnu Strossmayerovu ulogu u političkom i kulturnom životu Hrvatske toga vremena i antislavensku politiku Beča. Vrijednost mu je u tome što donosi zanimljive citate originalnih arhivskih dokumenata. Npr.

⁸ Uz prilog toga poljskog autora sada raspoložemo na našem jeziku još jednim radom sovjetskog autora: *G. M. Slavin*, Sveslovenski komitet i oslobođilački rat u Jugoslaviji (1941—1942), *Prilozi za istoriju socijalizma*, 9, Beograd 1974, 143—175. Oba se rada zanimljivo dopunjuju.

u vezi s borbom za glagoljicu u Hrvatskoj i Crnoj Gori čitamo cijeli tekst austro-ugarskog poslanika pri Vatikanu, grofa F. Revertere (na toj dužnosti od 1888. do 1901), upućen papi Leu XIII god. 1889, zapravo vrstu promemorije iz koje se vidi politička igra toga diplomata da papu pridobije za interese Monarhije. Kako se u tom času naslućivala papina sklonost da glagoljski misal štampa na ćirilici za potrebe katoličkog življa u Crnoj Gori, a na želju kneza Nikole, Revertera jedan cijeli pasus svoga pisma posvećuje tome problemu ukazujući na dvojaku opasnost takvog koraka: s jedne strane, kaže on, slavenski klerici će zapustiti studij latinskog jezika, pa će opasti i »razina njihova obrazovanja«, a, s druge, doći će do »asimilacije sa ruskom crkvom«, baš zato što su i njene liturgijske knjige štampane istim pismom. Austro-ugarski poslanik na kraju zaključuje da »panslavizam i šizma« ugrožavaju jedinstvo katoličke crkve. Autor prati događaje u vezi s glagoljicom do god. 1893, osvrćući se na Bugarsku i Rusiju i citirajući Reverterine izvještaje austrijskom Ministarstvu vanjskih poslova. Kako smo već spomenuli, nastavak i svršetak teksta u godini 1973. nije objavljen u ovom časopisu.

D. J. Manske, s Geografskog instituta Sveučilišta u Regensburgu, objavio je zanimljivu geografsko-geološku studiju o donjem toku Neretve, kojoj podnaslov »Kulture u području između Metkovića i Ploča« dokazuje da je predmet i šire zahvaćen (IV, 360—377). Poslije uvoda, u kojem se autor osvrće na literaturu, ta studija ima još 10 odlomaka s ovim naslovima: Opis istraživanog područja, Tlo, Klima, Samoinicijativno kultiviranje delte, PIK »Neretva«, Planiranje i provedba meliorizacije. Meliorizacija do god. 1970, Daljnji planovi, Kulture na državnom dobru, Troškovi, Financiranje i rentabilnost Neretva-projekta. Tekst je popraćen detaljiziranim geografskom kartom toga područja i shemom geoloških slojeva. Jedna bilješka objašnjava da je to već publicirani tekst u »Münchenskom geografskom vjesniku«, sada upotpunjen novim istraživačkim rezultatima.

Tekst već spomenutog *E. Rasbergera* pod naslovom »Jugoslavenska vanjska trgovina« (IV, 345—359) zapravo je prošireni referat, pročitani u Institutu za istočnu i jugoistočnu Evropu u Beču. Razumljivo je da je naročita pažnja posvećena trgovini između Jugoslavije i Austrije. Također se dotiče pitanje naših radnika u Austriji i mogućnost njihova povratka.

U trećem svesku (str. 275—282), *Smail Balić*, stručnjak za orijentalistiku pri Nacionalnoj knjižnici u Beču, objavljuje prilog pod naslovom »Austrija i islamsko kulturno nasljeđe«. Tekst se donekle tiče i nas. Suprotno onome što se u zapadnoj Evropi zbog turskih invazija negativno misli o islamskom svijetu, on je, ipak, kaže autor uvodno, ostavio mnogo pozitivnih tragova u zapadnoj kulturi, štoviše, obogatio ju je. Tu osnovnu misao autor dokazuje primjerima, počevši od muzike, ornamentike, arhitekture do literature. I današnji je čitalac donekle impresioniran, kad mu se u smišljenoj panorami stave pred oči dobro poznate činjenice, tako udomaćene u zapadnoevropskoj kulturi, da im se na porijeklo i ne misli. »Musica alla turca« imitira janjičarsku glazbu, kaže autor, i podsjeća da neka djela Mozarta, Beethovena (Atenske ruševine), Haydna (Vojna simfonija), Glucka (Hodočasnici iz Meke), Webera (Abu Hasan) — sadrže određene elemente islamske glazbe. Pošto je ovakvim uvodom čitaoca zaista zainteresirao za svoj tekst, autor govori o odnosu Austrije i Turske poslije god. 1683, kada se Turska povukla iz Ugarske i Slavonije, a mnogi orijentalni umjetnički predmeti i spisi došli u austrijske ruke. Taj dodir sa nepoznatim

svijetom, tvrdi autor, probudio je već tada interes za islamsku umjetnost i doveo do toga da su najviši krugovi u svoje dvorce unosili elemente te umjetnosti (npr. Geymüller — Schlössel u Beču i Lednice, sada u ČSSR). Naročitu pažnju autor posvećuje naučnim institucijama i pojedinim stručnjacima-orijentalistima, što oboje već od tog vremena nadalje ne prestaje djelovati. Austrija je već god. 1754. osnovala u Beču Orientalnu akademiju, koja je uskoro dala priznate stručnjake (Dombay, Thugut), a na bečkoj univerzi već od god. 1674. postoji katedra za orijentalne jezike. Interes za islamsku umjetnost i taj svijet uopće rastao je naročito otkad su raznovrsni predmeti i rukopisi, nađeni na bojnopolju poslije povlačenja turske vojske, bili preneseni u bečku Nacionalnu biblioteku i muzeje. Autor naglašava kako je prvih godina XIX st. austrijska orijentalistika doživjela svoje »zlatno doba«, pa reda imena onih orijentalista koji su se od tada pa nadalje, tako reći iz generacije u generaciju, smjenjivali (B. v. Jenisch, F. v. Meninski, J. v. Hammer-Purgstall, A. Sprenger i dr.), a tursko-njemačkim rječnikom i prijevodima djela iz islamske književnosti utjecali na ostale evropske duhove, npr. na Gothea. Uz to, ti su orijentalisti spasili na licu mjesta, na istoku, mnoge originalne arapsko-perzijske, indijske i druge rukopise od sigurne propasti, a sami o tome pisali naučna djela, publicirana uglavnom u Beču. Kako je među tim orijentalistima bilo i onih koji su po funkciji bili i austrijski diplomati, Austriji je u to vrijeme pripalo priznanje dobrog poznavaoa Orijenta, pa je — kaže autor dalje u svom izlaganju — i engleska kolonijalna vlada u Egiptu i na Cipru preuredila upravu nekih muslimanskih vjerskih ustanova »prema austrijskom uzoru«, tj. prema onome što je Austrija primijenila god. 1878. prilikom okupacije Bosne i Hercegovine. Baš u vezi s tom okupacijom autor naglašava značajna nastojanja Austrije da upozna osmanlijski sistem školstva, pravosuđa i dr., te u bilješci citira ona djela koja su u vezi s tim nastala, a publicirana su bila u Sarajevu. Zanimljiva je Balićeva tvrdnja da je austrijska kulturna politika u Bosni protežirala arapski jezik na štetu turskog, i to ne samo iz političkih razloga nego i zbog toga što se tada smatralo da su Turci na području kulture stvorili malo svoga originalnog, pa da su prema tome s tog stanovišta neinteresantni. Stoga je i turkologija kao studij postojala u Beču samo »extra ordinem«. Zadržavajući se još na austrijskoj upravi u Bosni, autor spominje i arhitekturu nastalu pod utplivom arapske i pseudoarapske, tj. činjenicu da je Austrija svoje upravne i ostale javne zgrade gradila u »maurskom stilu« u Sarajevu, Mostaru, Travniku, Bihaću i dr., a prva je osnovala i modernu školu za muslimansku žensku omladinu. Autor uopće vrlo pozitivno označava ono što je Austrija učinila u pogledu škola za muslimansko žiteljstvo u okupiranoj Bosni. To je prije svega »Šerijatska gimnazija« u kojoj je prednost imao arapski jezik, a koja je, kaže Balić, formirala muslimansku inteligenciju po evropskom uzoru. Takva škola dala je Mešu Selimovića, naglašava autor, navodeći i to da njegov roman »Derviš i smrt« predstavlja vrhunsku jugoslavensku književnost. Na posljednje dvije stranice ovog teksta informirani smo o tome šta se sve od islamskog kulturnog naslijeđa čuva po bečkim državnim bibliotekama (npr. gotovo sve turske školske knjige u Hof-biblioteci) i o tome kakvo je sadašnje stanje u austrijskoj orijentalistici. Tako nas je autor doveo na temelju svih tih argumenata do zaključne konstatacije: čuvanjem i studiranjem islamskog kulturnog dobra kao i poticanjem na to »neutralna Austrija« jača svoj duhovni potencijal, koji je njeno najjače oružje u takmičenju sa ostalim narodima. A baš time, ona, današnja Austrija, pridonosi razumijevanju među nacijama.

U okviru »jugoslavenskih tema« ovog časopisa spominjemo još i dva prikaza i dva izvještaja sa simpozija. Nama već poznati A. Moritsch, asistent Instituta za istočnoevropsku historiju Bečkog sveučilišta, ukratko se osvrnuo u prvom svesku (str. 88) na knjigu *Karla Gladta* o Obrenovićima, pod naslovom »Kaisertraum und Königskrone. Aufstieg und Untergang einer Dynastie«, (Izdavač: Styria, Graz, Beč, Köln, 1972). Ta je knjiga izložena i u našoj Sveučilišnoj biblioteci. Moritsch informira o tome da se Gladt koristio arhivskim materijalom u Beču i korespondencijom Obrenovića, ali da je svome djelu donekle dao oblik romana — što znači da se obraća i široj publici. Uvodno Gladt tumači značenje cara Dušana i za kasnije razdoblje, spominje prvi srpski ustanak. Miloš i Mihailo Obrenović, glavne ličnosti ove dinastije, kaže Moritsch, dati su samo »pregledno«, dok se autor opširnije pozabavio kraljem Milanom i Aleksandrom, ne uljepšavajući ni njihovo doba, ni njihovu vladavinu, ali ipak nastojeći da ponešto »korigira prenegativni sud historiografije« tumačenjem izvanredno teškog ekonomskog i političkog položaja tadašnje Srbije, izručene velesilama-rivalima na Balkanu: Austro-Ugarskoj i Rusiji. Moritsch smatra da je knjiga postigla svoj cilj: pisana za širu publiku ona poštiva historijske izvore, a to bi, naglašava Moritsch, uvijek trebalo biti tako kada je riječ o knjigama takve vrste. Ipak, u bilješki, autor prikaza primjećuje da u popisu literature Gladt ne navodi važna djela srpskih historičara (M. Gavrilović, S. Jovanović). Budući da o Gladtovoj knjizi u nas, koliko mi je poznato, još nije pisano, smatrali smo korisnim u cjelini iznijeti Moritschevo mišljenje.

Isti autor referira o dvije američke publikacije (II, 213—215). U izdanju University of Chicago Press izdavač Paul L. Horecky objavio je dva 'vodiča' kroz Bibliografiju o jugoistočnoj i srednjoistočnoj Evropi (Southeastern Europe. A Guide to Basic Publications, Chicago 1969; 956 str.). Iskusni izdavač Horecky okušao se već ranije na takvom poslu (Basic Russian Publication. An Annotated Bibliography on Russia and the Soviet Union, Chicago, 1962; i: Russia and the Soviet Union. A Bibliographic Guide to Western-Language Publications, Chicago, 1965), a ovdje je, dakako uz suradnju mnogobrojnih stručnjaka, učinjena selekcija između 600.000 publikacija, objavljenih posljednjih 50 godina, od kojih 120.000 imaju izričito naučni karakter. Moritsch smatra takav rad vrlo korisnim, naročito kao prvu informaciju, i hvali klasifikaciju po stručnim područjima i za svaku pojedinu zemlju: Općenito; Geografija; Demografija i etnografija; Historija; Država; Privreda; Društvo; Kulturni i duhovni život. U trećem svesku (str. 323) Moritsch nas upoznae sa srodnim, evropskim izdanjem u redakciji Münchenskog Instituta za jugoistočnu Evropu. Riječ je o Bibliografiji za jugoistočnu Evropu, koja zahvaća period od 1961. do 1965. god., a sadrži u svemu 10.000 naslova s bilješkom. Autor smatra tu bibliografiju jednom od najpouzdanijih, te naglašava i njen pozamašni obim, što znači porast publikacija u zemljama jugoistočne Evrope, ali i dobru informiranost Instituta-izdavača. Kao i kod američkog izdanja, Moritsch navodi područja po kojima je bibliografija raspodijeljena. Oba ova Moritscheva sažeta, kratka prikaza »Austrijski svesci« nazivaju 'recenzijama', što se ne slaže s našim uobičajenim kriterijem. Pa ipak je možda i takav stav ispravan: velik broj publikacija zahtijeva kratku, jezgrovitu, kritičku informaciju, ne bi li se tako po mogućnosti sve obuhvatile.

Student F. Bister pozitivno komentira knjigu P. Schustera o engleskom žurnalisti *Steedu*, suvremeniku R. W. Seton-Watsona, Henry Wickham Steed und die Habsburgermonarchie, Verlag Böhlau Nachf., Beč—Köln—Graz, 1970; I,

86, koji je uoči i za vrijeme I svjetskog rata djelovao proslavenski, npr. kao predsjednik »Srpskog društva« (Serbian Society) u Londonu i u vezi s rimskim Kongresom potčinjenih naroda u Habsburškoj Monarhiji. Schusterovo djelo, kaže komentator, ispunjava određenu prazninu u austrijskoj historiografiji, a na spretan način ukazuje na uzajamni upliv politike i novinarstva.

O Simpoziju o samoupravljanju, održanom u Dubrovniku u decembru 1972, referirala su dva autora (II, 195—198, P. Bachmaier i K. Wessely). A. Suppan se osvrnuo na naučni skup održan u Zagrebu, u novembru 1972, a u povodu 100-godišnjice smrti Lj. Gaja (II, 198—201), iznoseći pozitivno mišljenje o referatima, organizaciji i prijemu. Na simpozij održan u Beču u oktobru 1973. pod naslovom »*Symposion Croaticon*« osvrnuo se M. D. Peyfuss (IV, 441—442). Riječ je o prvom naučnom skupu o Gradišćanskim Hrvatima u organizaciji Hrvatskog akademskog kluba u Beču. Informirajući o pročitanim referatima i o zahtjevu da se na hrvatsku manjinu u Austriji primijeni pravo koje joj po zakonu pripada, Peyfuss na kraju izražava želju da HAK baš u tom smislu odlučnije povede 'kampanju' u javnosti. Glavna urednica T. Eckhardt dala je 'mozaik' simpozijem ili drugačijom proslavom obilježenih godišnjica u istočnoj Evropi od 1971. do 1973. (IV, 432—437), pa je tako spomenut naš Gubec, Križanić, 600-godišnjica Kruševca, ali i osnutak Slovenskog prirodoslovnog muzeja, proslava sv. Vlahe u Dubrovniku i drugo. U tekstu neugodno iznenađuje ironični ton, kada je riječ o nama (npr. istočna Evropa se godišnjicama sjeća »političkih aktivista« — Gubec, Delčev — »a što bi inače«, kaže autorica; to inače je npr. Kopernik, čije proslave autorica također spominje, pa tako samu sebe dovodi u kontradikciju. Ali i taj Kopernik se — prema autorici — slavi i u »nekom planinskom bosanskom selu... uz pretpostavku da ima školu i revnosne učitelje. O tome se i radi«, zaključuje autorica. Dakako, kao i u svakom austrijskom planinskom selu. Nadalje: četvrtu i petu ofenzivu »Tito i njegovi su preživjeli, kako se zna« — str. 433, 434). Nema sumnje da takav način pisanja ne odgovara časopisu kojemu je svrha upoznavanje i zbližavanje narodâ.

A sada pogled na druge zemlje. U I i III svesku (str. 99 i 323) informirani smo o novijoj historiografiji o Baltiku. Više bugarskih autora pisalo je o raznim temama: o razvoju turizma u njihovoj zemlji (P. Todorov, sa turističkog komiteta u Sofiji, I, 20—26); Ekonomsko-geografski razvoj Bugarske poslije II svjetskog rata (Lj. Dinev, sveučilišni profesor iz Sofije, II, 155—164); Koncentracija u bugarskoj privredi (Lj. Andreev, profesor na Visokoj školi za kemiju i metalurgiju u Sofiji, III, 233—244). U svesku IV (str. 336—344) štampano je predavanje V. Kutikova, profesora Pravnog fakulteta, također u Sofiji, o vanjskoj politici Bugarske (Die Organe für Auslandsbeziehungen der Volksrepublik Bulgarien), održano u bečkom Institutu za istočnu i jugoistočnu Evropu. Tu je i bugarski historičar H. Danov govorio o nastavi historije i stanju historiografije u Bugarskoj, pa je i to predavanje štampano (II, 178—182). Ali dotaknute su poezija i književnost. T. Eckhardt opširno je analizirala pripovijesti i novele J. Jovkova, bugarskog pisca XX st. (III, 245—273), a slavist D. Statkov objavio je nekoliko prijevoda suvremene bugarske lirike (II, 221—223). Ima još nekih napisa i izvještaja, koji se odnose na Bugarsku, ali nam zbog prostora nije moguće produžiti ovaj prikaz, pa ćemo i od ostalih zemalja spomenuti samo ponešto. Novija djela koja se odnose na ČSSR (J. Boba, Moravia's History Reconsidered, Hag, 1971 i W. Jaksch—E. Benesch, Briefe u. Dokumente, Köln, 1973) dobila su svoj komentar (I, 101; IV; 445).

DDR je analizirana sa stanovišta njena 5-godišnjeg plana (K. Thalheim, II, 116—136) i dr., a SRNJ dotaknuta je recenzijama knjiga koje se na nju odnose (npr. H. Kocój, Nijemci i poljski novembarski ustanak . . . , Varšava, 1970; II, 207—209). O novijoj grčkoj historiografiji pisano je u IV svesku (420—424). Značajna godina 1848. osvjetljena je sa stanovišta Rumunije, a iz pera rumunjskog historičara D. Birindei (IV, uvodni članak). Kao obično i u ovom godištu podosta članaka odnosi se na SSSR. M. Voslenskij pisao je o sistemu školstva i organizaciji naučnoistraživačkog rada u Sovjetskom Savezu (I, uvodni članak); M. Fälbl o Austrijsko-sovjetskim privrednim odnosima u istom svesku (12—19) i dr., ali prešlo se i u šira područja: publicist B. Lowytzkjy u uvodnom članku II sveska razmatrao je što zapravo znači pojam »sovjetski narod«, a B. Bonwetsch sa Sveučilišta u Tübingenu analizirao je A. Solženjicina kao pisca pod naslovom »Tolstojevim tragom« (II, 137—153). Ispuštajući — zbog nedovoljnog prostora — ostale tekstove, ipak spominjemo bilješku W. Steffanidesa sa južnoafričke univerze u Pretoriji, koji informira o jednoj komparativnoj studiji J. Nieuwenhuizena, pisanoj na afrikanskom jeziku (afrikaanser Sprache), a odnosi se na monetarna pitanja Sovjetskog Saveza i kapitalističkih zemalja Zapadne Evrope (I, 83). Na kraju spominjemo zanimljiv opširniji izvještaj o djelatnosti austrijskog Instituta za istočnu i jugoistočnu Evropu u godini 1972 (I, 50—65).

Branka Pribić

SLAVIC REVIEW, 1970—1973

Godine 1970. ukazali smo na to da »Slavic review« »[...] izlazi od godine 1942. kao izdanje udruženja American Association for the Advancement of Slavic Studies (Američko udruženje za unapređivanje slavenskih studija). Časopis izlazi četiri puta godišnje, a osnovna mu je značajka da je pretežni broj priloga, većih i manjih, uz prikaze edicija, posvećen gotovo isključivo povijesti Rusije i Sovjetskog Saveza. Časopis ima ustaljene rubrike, od središnjih, u kojima objelodanjuje diskusije i veće članke, do informativnih prikaza knjiga i ostalih pojedinačnih edicija«. ¹ Časopis i dalje nastavlja svojom ustaljenom tradicijom, pa je i u godištima od 1970. do 1973. ranije navedeni kriterij i dalje primijenjen. U ovom našem informativnom prikazu osvrnut ćemo se na one priloge koji manje-više obrađuju probleme vezane uz povijest radničkog pokreta, i to njegove početke i razvoj u Rusiji i u nekim ostalim zemljama, a spomenut ćemo i pojedinačne priloge o problematici naših naroda. Osim toga, osvrnut ćemo se i na rubriku prikaza u kojoj su navedene i brojne edicije vezane također uz prošlost a i sadašnjost naših naroda. Prikaz završavamo kraćom dopunom koja se odnosi na američke kanadske i engleske disertacije obranjene 1972. i 1973. a u kojima su autori obradili probleme iz povijesti, filologije, književnosti, povijesti umjetnosti i socijalističke izgradnje jugoslavenskih naroda. ²

¹ Miroslava Despot, *Slavic review*, *Časopis za svremenu povijest*, 1970, II, 284.

² Za disertacije između 1960—1972. vidi Miroslava Despot, *Američke, kanadske i engleske doktorske disertacije o jugoslavenskim zemljama i SFR Jugoslaviji*. Bibliografski prilog za razdoblje 1960—1972, *Časopis za svremenu povijest*, 1973, III, 217—226.